

ISSN:1306-3111
e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 2, Article Number: 2C0022

VOCATIONAL SCIENCES

Received: May 2009

Accepted: March 2010

Series : 2C

ISSN : 1308-7355

© 2010 www.newwsa.com

Ebru Alparslan

Gazi University

aebru@gazi.edu.tr

Ankara-Turkey

**KONYA MEVLANA MÜZESİNDE BULUNAN EL YAZMASI KUR'AN-I KERİM CİLTLERİNDEN
ÖRNEKLER**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Konya Mevlana Müzesinde bulunan el yazması Kur'an-ı Kerim Ciltlerinin; ait oldukları dönem, uygulanan teknik, kullanılan malzeme, renk, bezeme ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmesi ve bu örneklerin tanıtılmasıdır. Bu amaçla müzede bulunan el yazması Kur'an-ı Kerim Ciltleri incelenmiş ve 11 adet deri cilt örneği, niteliksel özellikleri açısından tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Deri Cilt, El Yazması,
Deri Sanatı, Osmanlı İmparatorluğu

**KONYA MEVLANA AVAILABLE ON MUSEUM MANUSCRIPT SAMPLES OF THE KUR'AN-I
KERİM BINDINGS**

ABSTRACT

The aim of this study, Konya Mevlana Museum in the manuscript Kur'an-ı Kerim of bindings; period to which they belong, applied techniques, materials used, color, ornamentation and composition in terms of features, and this study is to introduce examples. To this aim the manuscript in the museum Kur'an-ı Kerim bindings were examined and 11 leather binding is trying to promote in terms of qualitative features.

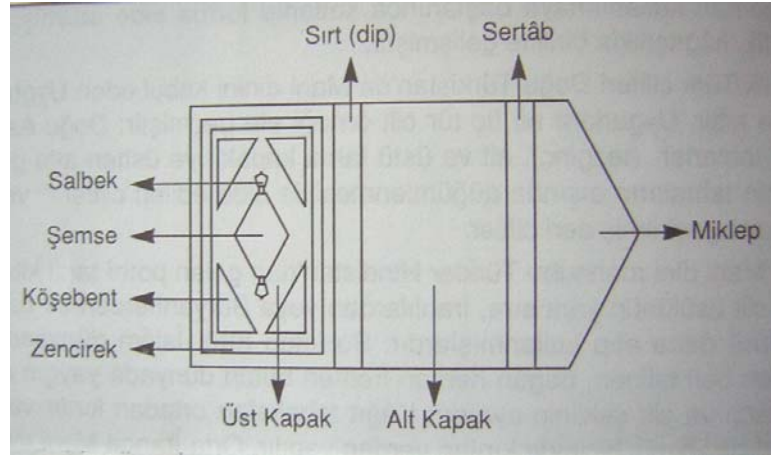
Keywords: Kur'an-ı Kerim, Leather Binding, Manuscript,
Leather Art, Ottoman Empire

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan "cilt" kelimesi "deri" anlamına gelmektedir [1]. Yazılı eserlerin korunması amacıyla yapılan kitap kapları da çoğunlukla deriden yapıldığı için "cilt" olarak adlandırılmıştır [2].

Tarihin ilk devirlerinde, elde yazılan veya basılan bir kitabın dağılmasını önlemek ve kitabı dış etkilerden korumak için bir kapak ihtiyacı doğmuştur [3]. Kağıt icat edilmeden önce; balmumu levhalar ve papirüs üzerine yazılan yazıların saklanması için iplerle bağlanmış tahta kapaklar kullanılmış, parşömen derisinin kullanılmaya başlanmasıyla kağıtçılık ile beraber ciltçilik de gelişmiştir [4]. Eski çağlarda papirüs ve parşömene yazılan metinler silindirik biçimde sarılıp, deri veya kumaş bir kılıf içinde korunmuş, M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda bugünküne benzer kitaplar hazırlanmış ve süslü kapaklarla ciltlenmiştir [2].

Klasik bir cilt; alt ve üst kapak, kitabın arkasını örten, sayfaları bir arada tutan sırt (dip), alt kapağa eklenen ve sayfaların kenarını koruyan sertâb ve ona bağlı olup katlanarak üst kapakla kitap arasına giren ve kitabın ağız kısmını örten miklep bölümlerinden meydana gelmektedir (Şekil 1) [4].

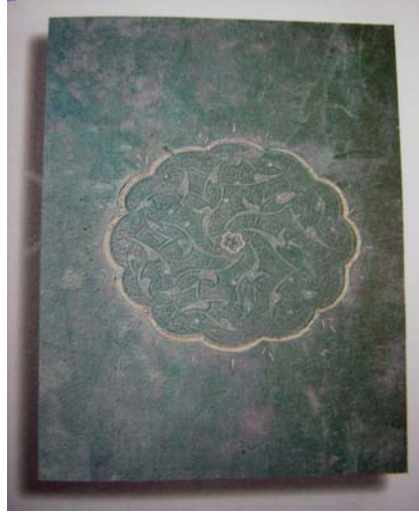

Şekil 1. Klasik bir kitap cildinin bölümleri [4]
(Figure 1. Classic book of binding sections)

Deri ciltler üzerindeki süslemeler genellikle dış ve iç kapak, miklep ve sertab kısmında uygulanmıştır. Cilt kapağının dış yüzeyinde şemse, salbek, köşebent ve bordürlerde süslemeler yapılmıştır [5]. Deri ciltlerde genellikle şemse süsleme kullanılmıştır. Bu nedenle cilt süsleme teknikleri şemselerin uygulanma tarzına göre; Gömme Şemse, Alttan Ayırma Şemse, Üstten Ayırma Şemse, Mülemma Şemse, Mülevven Şemse, Katı'a Şemse, Soğuk Şemse, Yek-Şah Şemse, Lake Şemse, Zilbahar Şemse, Zerdüz Şemse gibi isimler almaktadır [4].

İlk Türk Ciltleri; Doğu Türkistan'da Mani dinini kabul eden Uygur Türklerine aittir [4]. İslamiyet Döneminde cilt sanatında farklı teknik ve üsluplar uygulanmış; özellikle Kur'an-ı Kerim'in özenle ciltlenmesi ve süslenmesi cilt sanatının gelişmesine yol açmıştır. İslamiyet'in ilk yıllarında parşömen üzerine yazılan Kur'an-ı Kerim yapraklarını bir araya getiren deri ve deri kaplı mukavva ciltler, ustalarının elinde bir sanat dalı olarak gelişmiştir [3].

Anadolu'da Türk ciltlerinin ilk örnekleri Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde görülmektedir [2]. Selçuklu döneminde genellikle açık veya koyu kahverengi renkli derilerden yapılmış, yuvarlak şemse içerisinde rumi veya geometrik motifler bulunan ciltler yapılmıştır [4] (Fot.1).

Fotoğraf 1. Selçuklu Dönemine ait Rumi motifli yuvarlak şemse [4]
(Photo 1. Rumi motifs belongs to the Seljuk period solar circle)

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde, Türk Cilt sanatının en seçkin örnekleri üretilmiştir. Günümüze ulaşan Kur'an-ı Kerim ve kitap ciltleri, cilt sanatının ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından önem taşır ve bilinen en eski örnekler Fatih Sultan Mehmet dönemine aittir. Deri ciltler üzerinde bulunan şemse, salbek ve köşebentler stilize bitkisel motiflerle süslenmiş, cilt kenarlarına altın yaldızla kontör çekilmiştir [4].

Türk Cilt Sanatının tarihsel gelişimi incelendiğinde; 16. ve 17 yüzyıllara ait olan deri ciltler üzerinde; çeşitli tekniklerle yapılmış stilize bitkisel motifler ve rumi motifler bulunmaktadır. Özellikle 16.yüzyıla ait deri ciltler arasında; deri üzerine gümüş tel ile işlenmiş "simdüzi" ciltler, kırmızı atlas kumaş üzerine stilize rumi ve bitkisel motifler işlenmesiyle oluşturulan "zerdüzi" ciltler ve "murassa" adı verilen üzeri zümrüt, yakut gibi değerli taşlarla süslenmiş ciltler bulunmaktadır [6] (Fot.2).

Fotoğraf 2. 16. Yüzyıl'a ait inci bezemeli, Katı' deri oyma cilt [6]
(Photo 2. 16th belongs to, decorated with pearls, Kat'ı leather carving binding)

18. yüzyılda daha çok **lake ciltler** (deri üzerine çeşitli boyalar ve altın yıldız ile motifler boyandıktan sonra vernik çekilerek yapılan ciltler), **sırma işlemeli ciltler** (deri üstüne motiflerin sırma ile işlendiği ciltler) yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde; **yek-şah ciltler** (altın yıldız ile boyanmış deriye yek-şah demiri kakmak suretiyle yapılan ciltler) ve **realist motifli ciltler** göze çarpmaktadır[4].

19.yüzyılda daha çok **şukufe üslubu ciltler**: doğal veya üsluplanmış çiçek minyatürleri, buket ve vazolu çiçeklerin resmedildiği ciltler, **zilbahar ciltler**: deri üzerine ezme altınla fırça kullanılarak geometrik çizgiler çizilmiş, kesişen hatlar arasına yıldız ve noktalar konulmuş ciltler yapıldığı görülmektedir[2].

Türklerin yüzyıllar boyunca süren medeniyet ve kültürlerinden etkilenen Türk Cilt Sanatı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde; 15 ve 18. yüzyıllar arasında en ihtişamlı dönemini yaşamıştır. Özellikle İslam dininde Kur'an-ı Kerim'in özel bir yeri olması ve özenle ciltlenmesi Türk Cilt Sanatının gelişmesine ve en seçkin örneklerin üretilmesine sebep olmuştur [4].

Daha sonraki dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve ekonomik güçlükler bütün sanat dallarında olduğu gibi cilt sanatında da gerilemeye neden olmuştur. Bununla birlikte hızlı teknolojik gelişmelere ve değişimlere paralel klasik Türk cildi 20.yüzyılın başlarında yerini modern cilde bırakmıştır. Türk Cilt Sanatımızın günümüze ulaşabilen seçkin örnekleri, yurt içinde ve yurt dışındaki müzelerde ve kütüphanelerde sergilenmektedir [7].

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu çalışmada Konya İli Mevlana Müzesinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu Dönemine ait olan El Yazması Kur'an-ı Kerim Ciltleri ile ilgili araştırma yapılmıştır. Türk Cilt Sanatının en seçkin örneklerinin üretildiği Osmanlı İmparatorluğu Dönemi cilt örneklerinin tespit edilmesi, belgelenmesi ve niteliksel özellikleri açısından incelenmesi, kültür hazinemizin tanıtılması ve belgelenecek gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla; araştırma kapsamına alınan 11 adet cilt örneği ait oldukları dönem, yapım tekniği, kullanılan gereçler, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiş, tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bu alanda yapılan ve yapılacak olan çalışmalar, yurt içinde ve yurt dışındaki müzelerde sergilenen Türk Cilt Sanatımızın eski örneklerinin tespit edilip belgelenmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda bu çalışmaların yapılması, kültür hazinelerimizin yaşatılması ve ülke tanıtımı açısından önemli görülmektedir.

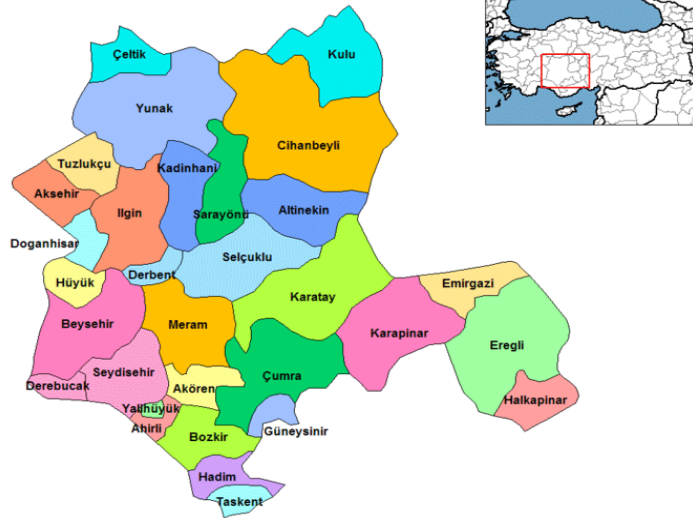
3. BULGULAR VE TARTIŞMALAR (FINDINGS AND DISCUSSIONS)

3.1. Konya İli Hakkında Genel Bilgi

(General Information About Konya City)

Konya, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde yer alan ve etrafı Ankara, Eskişehir, Afyon, Isparta, Antalya, Karaman, Mersin, Niğde ve Aksaray illeriyle çevrili olan ilimizdir (Şekil 2). Yüzölçümü 38.257 km² olan Konya, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük ilidir. Merkez ilçeden başka 31 tane ilçesi bulunmaktadır [8]. Türkiye İstatistik Kurumu 2008 yılı verilerine göre Konya'nın ilçeleri ile beraber toplam nüfusu 1.969.868'dir [9].

Konya'nın Türkiye'nin ticari faaliyetleri için etkisi büyüktür. Konya İç bölgelerdeki iller içerisinde önemli bir pazar özelliğine sahiptir. Tarımsal üretim, sanayi faaliyetlerinin gelişmesi ve nüfus potansiyeli, ticaret faaliyetleri için burayı önemli bir pazar haline getirmiştir. Türkiye'nin orta noktasında sayıldığından Türkiye'nin bütün illeri ile kolayca ticaret yapılabilmektedir. Ayrıca Türkiye ekonomisine de büyük katkıda bulunan bir ilimizdir [8].

Şekil 2. Konya İl Haritası [10]
Figure 2. Konya Province Map

3.2. Konya Mevlana Müzesi'nde Bulunan Kur'an-ı Kerim Cilt Örnekleri (Kuran'i Kerim Sample in Konya Mevlama Museum)

Araştırma kapsamında Konya İli Mevlana Müzesinde bulunan, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi el yazması Kur'an-ı Kerim ciltleri tespit edilmiş ve toplam 11 adet cilt örneği; ait oldukları dönem, yapım tekniği, kullanılan gereçler, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiş, tanıtılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen ciltler ile ilgili bilgiler; müze envanterleri ve bu alanda çalışan yetkili bireylerle yapılan karşılıklı görüşmeler sonucu elde edilerek açıklanmıştır.

Yapılan incelemelerde; Mevlana Müzesinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ciltlerinden en eski örneklerin 16. yüzyıl'a ait olduğu tespit edilmiştir. Fotoğraf 3'te görülen 16. yüzyıl'a ait deri cilt; kırmızı renkli meşin deri üzerine " gömme ve mülemma şemşe" (kitap sanatları içindeki ifade) tekniğinde yapılmış ve üzerinde altın yıldız ile renklendirilmiş bitkisel motifler (hatai, yaprak, kıvrımlı dal), sembolik motif (bulut), geometrik motif (geçme) ve tamamlayıcı motifler (tığ, nokta) bulunmaktadır.

Fotoğraf 3. 16.yüzyıla ait gömme ve mülemma şemseli cilt
(Photo 3. 16th century belongs to "gömme" and "mülemma" with solar binding)

16. yüzyıl'a ait olan bir diğer cilt örneğinde (Fot.4); kırmızı renkli meşin deri üzerine "gömme ve alttan ayırma şemse" teknikleri uygulanmıştır. Cilt üzerinde altın ve bakır yıldız ile renklendirilmiş bitkisel motifler (hatai, hançeri yaprak, kıvrımlı dal) bulunmaktadır.

Fotoğraf 4. 16. yüzyıl'a ait gömme ve alttan ayırma samseli cilt
(Photo 4. 16th century belongs to "gömme" and "alttan ayırma" with solar binding)

Fotoğraf 5'te görülen 16.yüzyıl'a ait cilt örneğinde; kızıl kahve renkli meşin deri üzerine baskı ve boyama teknikleri uygulanmıştır. Cilt üzerinde yıldız ile renklendirilmiş Bitkisel motifler (çiçek, yaprak ve dal), tamamlayıcı motif (nokta) ve geometrik motif (geçme) bulunmaktadır. 16. Yüzyıl'a ait olan bir diğer cilt örneğinde ise (Fot.6); siyah renkli meşin deri üzerine "gömme" ve boyama teknikleri uygulanmıştır. Cilt üzerinde kırmızı renk boya ile renklendirilmiş, bitkisel motifler (kıvrımlı dal ve yaprak) bulunmaktadır ve cildin kenarlarına yıldız ile üç sıra cetvel çekilmiştir.

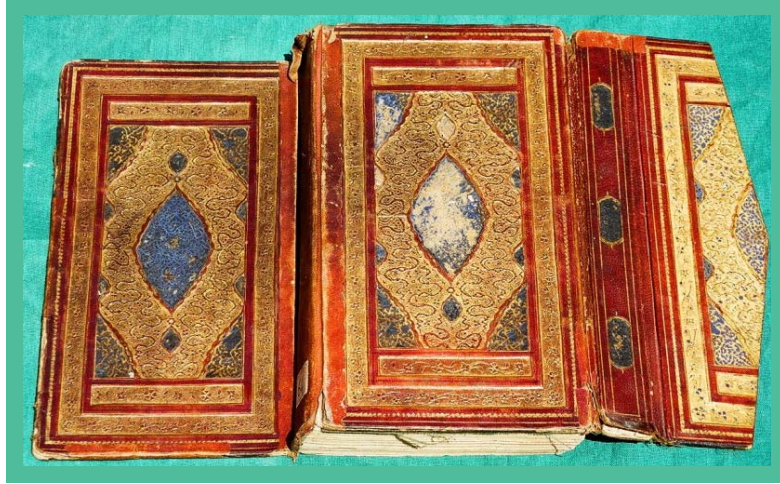

Fotoğraf 5. 16. yüzyıl'a ait cilt
(Photo 5. 16th belongs to binding)

Fotoğraf 6. 16. yüzyıl'a ait cilt
(Photo 6. 16th belongs to binding)

Müze de bulunan 17. yüzyıl'a ait olan cilt örneği (Fot.7) incelendiğinde; kırmızı renk meşin deri üzerine "gömme" ve "alttan ayırma" şemse teknikleri uygulanmıştır. Kırmızı renk deri üzerinde; altın yıldız ve lacivert renk boya renklendirilmiş bitkisel motifler (hatai, yaprak, kıvrımlı dal), sembolik motif (bulut) ve geometrik motif (geçme) görülmektedir.

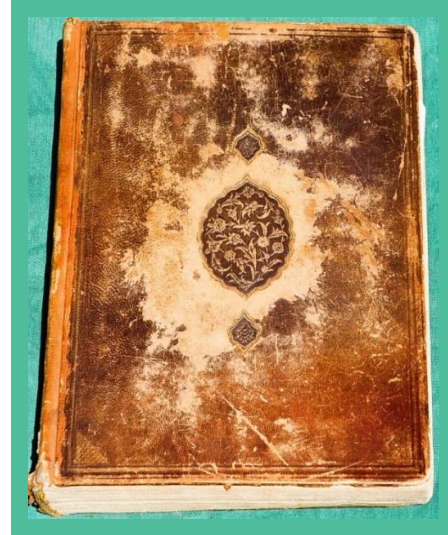

Fotoğraf 7. 17. yüzyıl'a ait gömme ve alttan ayırma semseli cilt
(Photo 7. 17th century belongs to "gömme" and "alttan ayırma" with solar binding)

Araştırma kapsamında incelenen 18.yüzyıl'a ait cilt örneğinde (Fot.8); kırmızı renkli meşin deri üzerine "gömme" ve "alttan ayırma" şemse teknikleri uygulanmıştır. Deri cilt üzerinde; yıldız ve lacivert renk boya ile renklendirilmiş bitkisel motifler (hatai, hançeri yaprak, kıvrımlı dal) bulunmaktadır. Cildin kenar kısımlarında geometrik motif (geçme) uygulanmıştır. Fotoğraf 9'da görülen cilt örneğinde ise; kahverengi meşin deri üzerine "gömme" şemse tekniği uygulanmıştır. Deri cilt üzerinde; yıldız ve lacivert renk boya ile renklendirilmiş bitkisel motifler (hatai, hançeri yaprak, kıvrımlı dal) bulunmaktadır.

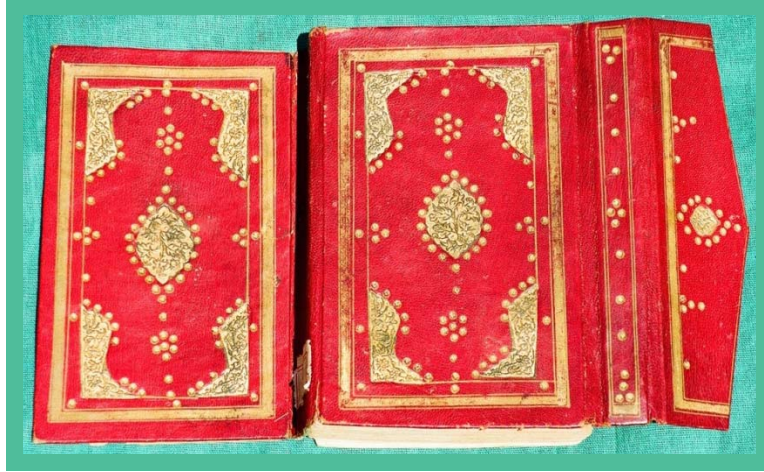

Fotoğraf 8. 18.yy'a ait deri cilt
(Photo 8. 18th belongs to leather binding)

Fotoğraf 9. 18.yy'a ait deri cilt
(Photo 9. 18th belongs to leather binding)

18.yüzyıl'a ait olan, Fotoğraf 10'da görülen cilt örneğinde; kırmızı renk meşin deri üzerine "gömme" ve "alttan ayırma" şemse teknikleri uygulanmıştır. Cilt üzerinde altın yıldız ile renklendirilmiş bitkisel motifler (hatai, hançeri yaprak, ince kıvrımlı dal), geometrik motif (geçme) ve tamamlayıcı motif (nokta) bulunmaktadır.

Fotoğraf 10. 18. yüzyıl'a ait gömme ve alttan ayırma semseli cilt
(Photo 10. 18th century belongs to "gömme" and "alttan ayırma" with
solar binding)

18.yüzyıl'a örnekler arasında "lake şemse" adı verilen ciltler de bulunmaktadır. Fotoğraf 11'de görülen lake cilt örneğinde; kahverengi meşin deri üzerinde bitkisel motifler (çiçek, yaprak) motifler bulunmaktadır. Motiflerin renklendirilmesinde; kırmızı, sarı, yeşil ve turuncu renkler kullanılmıştır. Cildin kenarlarında, içersinde yazılı motifler bulunan, bordür bulunmaktadır. Cilt üzerindeki süslemeler yapıldıktan sonra üzerine vernik sürülmek suretiyle cilalanmıştır.

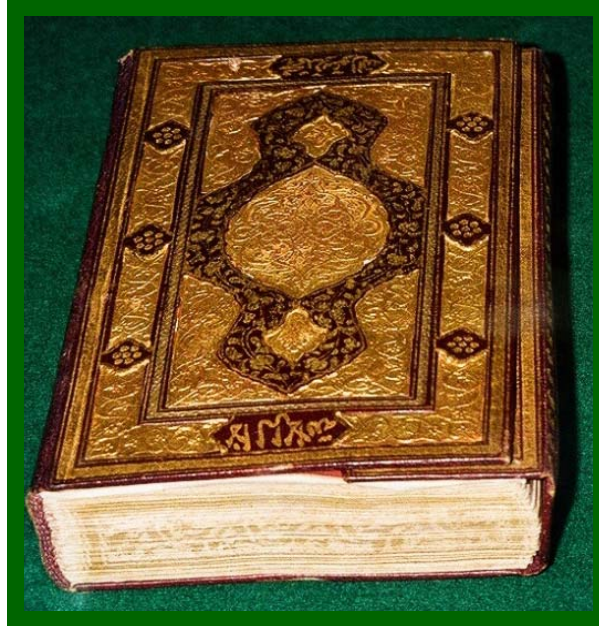

Fotoğraf 11. 18.yüzyıl'a ait "lake" şemse örneği
(Photo 11. 18th belongs to "lacquer" solar binding)

Fotoğraf 12'de görülen, 19.yy'a ait lake cilt örneğinde; yeşil renkli meşin deri üzerine bitkisel motifler (çiçek, yaprak, kıvrımlı dal) uygulanmıştır. Cilt kapağının ortasında mevleviliğin simgesi olan "sikke" sembolü bulmakla beraber, cildin kenarı üç sıra halinde geometrik motiflerle(geçme) bezenmiştir. Fotoğraf 12'de görülen cilt örneğinde ise; kızıl kahve renkli meşin deri üzerine "gömme" ve "alttan ayırma" şemse teknikleri uygulanmış, alt ve üst kısmında bordür içerisinde yazılı motifler bulunmaktadır. Cilt üzerinde görülen bitkisel motifler (hatai, çiçek,yaprak), sembolik motifler(bulut) ve geometrik motifler(geçme) altın yaldızla renklendirilmiştir.

Fotoğraf 12. 19.yy'a ait lake cilt
(Photo 12. 16th belongs to lacquer binding)

Fotoğraf 13. 19.yy'a ait deri cilt
(Photo 13. 19th belongs to binding)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER (CONCLUSION AND SUGGESTIONS)

Türklerin yüzyıllar boyu süren kültür ve medeniyetinden doğan Geleneksel Sanatlar ve El Sanatlarımız içerisinde Cilt Sanatının önemli bir yeri bulunmaktadır. Anadolu'da Türk Ciltlerinin ilk örnekleri Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde görülmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu Döneminde bütün sanat dallarında olduğu gibi Cilt Sanatında üstün nitelikli, seçkin örnekler üretilmiştir. Geçmişten günümüze ulaşan bir kültür hazinesi olan Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ciltleri yurt içinde ve yurt dışındaki müzelerde, özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

Bu çalışmada Konya İli Mevlana Müzesinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu Dönemine ait olan El Yazması Kur'an-ı Kerim Ciltleri ile

ilgili araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan 11 adet cilt örneği ait oldukları dönem, yapım tekniği, kullanılan gereçler, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiş, tanıtılmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen deri ciltler niteliksel özellikleri açısından genel olarak değerlendirilmiştir. Buna göre; ciltlerin 4 adeti 16.yy., 1 adeti 17.yy., 4 adeti 18.yy. ve 2 adeti 19.yy.'a tarihlendirilmektedir. Deri ciltler üzerinde; kitap sanatları içindeki ifadesi ile "gömmе", "alttan ayırma" ve "lake" şemse tekniklerinin uygulandığı, süslemede bitkisel, geometrik ve sembolik motiflerin kullanıldığı, süsleme materyali olarak ise; altın-bakır yıldız, yaldız, çeşitli renklerde boyalar ve vernik kullanıldığı tespit edilmiştir.

Gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki müzelerde sergilenen Türk Cilt Sanatımızın eski örneklerinin tespit edilip belgelenmesi, gelecek kuşaklara aktarılması kültürümüzün devamlılığının sağlanması açısından önem taşımaktadır. Geleneksel Sanatlarımız ve El Sanatları alanında yapılacak olan bu çalışmaların, kültür hazinelerimizin yaşatılması ve ülke tanıtımına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Çığ, K., (1971). Türk Kitap Kapları, İstanbul: Yapı Ve Kredi Bankası Yayınları.
2. Özen, M.E., (1987). "Klasik Cilt Sanatımızın Bazı Özellikleri" Antika Dergisi, Sayı:25, s.s:4-11, İstanbul.
3. Önder, M., (1995). Antika ve Eski Eserler Kılavuzu, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
4. Özen, M.E., (1998). Türk Cilt Sanatı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
5. Erkan, M., (1994). "Osmanlı Dönemi El Yazması Deri Cilt Kitap Süsleme Örnekleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.
6. Tanındı, Z., (1993). "Türk Cilt Sanatı (Kitap Kapları)", M.ÖNDER (Koor) Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
7. Alparslan, E., (2001). Bazı Müzelerde Bulunan Deri Ürünlerin Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.
8. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Konya_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Konya_(il)) (Erişim Tarihi: 03.01.2010)
9. <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.01.2010)
10. <http://www.loadtr.396538-konya-haritasi>. (Erişim Tarihi:05.01.2010)